

‘ In vrijheid verbonden: de kracht van verhalen ’

Dames en heren,

Laat ik beginnen met een groot compliment te geven aan Lucas en Judith. Jullie hebben heel goed laten zien wat vrijheid voor jullie betekent. En dat je heel goed beseft, hoe bijzonder het is dat jullie in vrijheid kunnen opgroeien. Want er zijn heel veel kinderen in de wereld voor wie dat niet geldt. En vandaag herdenken we dat 75 jaar geleden ook veel Nederlandse kinderen opeens niet meer vrij waren.

De afgelopen twee maanden heb ik door Nederland gereisd om op verschillende plaatsen mijn vrijheidscollege te houden. En met mij zeven andere sprekers, die weer op andere plaatsen spraken. Wij gingen als het ware als een lopend vuur door het land en ik heb al die lezingen en de gesprekken na afloop zeer inspirerend gevonden. Vandaag zijn de laatste colleges en het is mij een eer dat ik het mijne op 5 mei, Bevrijdingsdag, hier in Zeeland mag houden.

Juist in Zeeland. Een maand geleden las ik in Trouw een artikel van de psychiater Carla Rus, waarin zij het verhaal vertelt van de oorlog in deze provincie, haar geboortegrond - het verhaal van haar vader Jaap Rus. Ik vind het een eer dat Jaap Rus, de vader van Carla Rus, vandaag ook naar mijn verhaal wil komen luisteren.

Ik las daar over de zwaarste veldslag die op Nederlands grondgebied is uitgevochten: de slag om de Schelde. 85 dagen lang – en ten koste van 45 duizend doden, gewonden, vermisten en ontheemden.

Ik wist het niet.

Woensdrecht vernietigd, Breskens met de grond gelijk gemaakt, de dijken kapot. Een gebeurtenis die zulke diepe wonden heeft geslagen, dat men in Zeeland Bevrijdingsdag niet viert, maar herdenkt.

Ik wist het niet.

De slag om de Schelde is een veldslag waar buiten Zeeland bijna niemand van gehoord heeft.

En dat is niet zo vreemd, zo schrijft de Zeeuwse historicus Sakkers want “Holland heeft het monopolie op de visie op de oorlog”. Daarom ben ik mijn vrijheidslezing van vandaag anders begonnen dan de andere keren. In de hoop dat dat monopolie vandaag wordt doorbroken.

Mijn andere lezingen ben ik steeds begonnen met de woorden van de Duitse president Richard von Weizsäcker, die het comité 4/5 mei dit jaar als thema heeft gekozen voor de herdenking.

“Wie de ogen sluit voor het verleden, is blind voor de toekomst.”

Daarmee vervolg ik nu, want zij vormen de basis voor mijn vrijheidslezing.

Ik ben een kind van ná de oorlog. Ik ken geen ander Nederland dan een land in vrede en vrijheid.

En zoals Carla Rus is opgegroeid met de verhalen van haar vader, zo ben ik opgegroeid met de verhalen van *mijn* ouders en grootouders. Over de armoede van de crisisjaren. Over het gebroken geweertje dat mijn vader als jongeman droeg, symbool van het pacifisme. Over hun angst tijdens bombardementen en hun verdriet over verloren vrienden. Over de machteloosheid die ze voelden bij de vervolging van de Joden. Over de illegale krant die ze stiekem lazen. Over de angst die ze voelden toen bleek dat die vriendelijke kennis die altijd naar radio Oranje kwam luisteren een NSB- speldje onder zijn revers had verstoppt. Over hun trots op moedige daden of hun schaamte over het gebrek daaraan.

En vooral het verhaal van tante Johanna. Zij had met haar man ondergedoken gezeten in Amsterdam, maar een groot deel van haar familie was 'niet teruggekomen' - een nooit nader benoemd eufemisme voor vermoord in de vernietigingskampen.

Maar ook het verhaal van tante Ton die met een glimlach om de lippen vertelde van die prachtige bevrijdingsfeesten in Amsterdam waar ze als jong getrouwde vrouw enorm van had genoten.

En dan waren er nog de verhalen van mijn vader over zijn ervaringen toen hij als foerier - een non-combattante functie vermeldde hij er steevast bij- was ingezet bij de politionele acties in Indië. Hij sprak graag over het mooie land en de aardige mensen. Over de verschrikkingen van de acties sprak hij nooit – maar het was er wel.

Oorlog en bevrijding speelden een cruciale rol in het leven van mijn vader en moeder, in dat van mijn grootouders en van hun vrienden en kennissen.

Maar hun verhalen zijn ook mijn verhalen geworden. Ze zetten mijn broer en mij aan het denken: wat zouden wij hebben gedaan?

Toen we klein waren hoorden we de verhalen ademloos aan.

In onze puberteit waren ze deel van ons verzet der generaties. *Wij* demonstreerden iedere zaterdag tegen het optreden van de Amerikanen in Vietnam. Mijn moeder, die in Brabant was bevrijd door Polen, wilde nog wel een stukje met ons meegaan. Maar mijn Amsterdamse vader kon er woedend om worden – kritiek op de Verenigde Staten, onze bevrijders, wilde hij niet horen. Zo hebben de verhalen over oorlog en bevrijding mijn generatie gevormd.

Als voorzitter van de Tweede Kamer was ik mij daarvan steeds goed bewust.

Ik heb in die zes jaar van mijn voorzitterschap vaak gesproken bij herdenkingen. Zes keer op 4 mei bij het boek met de namen van de slachtoffers in de hal van de Tweede Kamer, ooit geschonken door Koningin Juliana - en zes keer op 14 augustus bij de Indische plaquette in diezelfde hal. Maar ik heb ook gesproken ook bij het Indiëmonument in Roermond, in Vught, bij de Buchenwaldherdenking op de Oosterbegraafplaats, bij de februaristaking en bij het Dachau monument en op 4 mei 2011 op de Dam – het meest indrukwekkende moment van mijn voorzitterschap.

En bij bijna al die herdenkingen heb ik het persoonlijke verhaal verteld van iemand die het zelf had meegemaakt. Van de man die mij had verteld over zijn leven als onderduiker, de vrouw die me had geschreven over haar leven in een Japans kamp, de gefusilleerde verzetsman over wie zijn zoon me had verteld.

Die verhalen hadden een functie. Ze maakten duidelijk: kijk, dáárom staan we hier. Dáárom is de vrijheid de moeite waard om voor te vechten. Dáárom moeten we zuinig zijn op onze democratie, onze rechtstaat.

In het gezelschap waarvoor ik sprak, de mensen met vergelijkbare ervaringen en idealen, kregen die verhalen ook precies de betekenis die ik er aan wilde geven.

Maar dat spreekt niet vanzelf.

Wie een verhaal vertelt, moet verbinding maken met de toehoorder.

En de toehoorder moet bereid zijn te luisteren.

Al weer 16 jaar geleden zat ik in de auto met mijn kleinzoon Jay, toen acht jaar. We passeerden de grote borden met posters voor de verkiezingen van de Provinciale Staten en achteloos zei hij “Oma we gaan niet stemmen, wij weten helemaal niet wat de provincie doet.” Hij praatte na wat hij thuis had gehoord. Ik werd nijdig en ben hem gaan vertellen over mijn opa en oma die nog gestreden hadden voor hun stemrecht. Over hoe mijn ouders de oorlog hadden meegemaakt en wat dictatuur betekende. Wat vrijheid is en democratie. Hij was muisstil en aan het eind zei hij: “Hebben jouw opa en oma daar echt voor gevochten? Als dat zo is, zal ik altijd gaan stemmen; dat beloof ik je.” Ik had hem geraakt met mijn verhaal en hij had geluisterd.

Nederland telt heel veel kinderen als Jay.

Zij kennen niemand die de Tweede Wereld oorlog zelf heeft meegemaakt – zelfs hun grootouders zijn er te jong voor.

Ze kennen de oorlog vooral uit de boeken die ze op school hebben gelezen, zoals Oorlogswinter van Jan Terlouw en De aanslag van Harry Mulisch. “Gaan alle boeken in Nederland over de Tweede Wereldoorlog?” vroeg mij eens een Turks-Nederlandse leerlinge uit mavo 3.

Daarom is het ook zo goed dat overlevenden van de concentratiekampen, veteranen en voormalig verzetsstrijders zelf hun verhalen aan schoolkinderen vertellen en dat deze verhalen ook op beeld worden vastgelegd.

Want Nederland telt ook veel kinderen die geen Jay heten, maar Mohamed of Aisha – en die, net als hun ouders en grootouders, bij het woord oorlog ook aan heel andere oorlogen denken.

Maar wat is dan ons gemeenschappelijke verhaal, wat willen wij delen met de volgende generatie, met nieuwkomers in ons land?

Elk jaar als ik op 4 mei op de Dam sta weet ik: al deze mensen om mij heen staan hier met hun eigen herinneringen, hun eigen historie, hun eigen verhaal - maar we hebben ook een gezamenlijk verhaal. Ik voel dan een intense verbondenheid. We weten waarom we hier staan. Het onzichtbare weefsel dat mij met hen verbindt is het besef van de waarde van vrijheid, democratie en rechtstaat.

Precies dat gevoel, dat besef van verbondenheid, heb ik in 2011 willen overbrengen in mijn toespraak op de Dam.

Maar hoe verbinden we ons dan met al die mensen die hier niet staan? Omdat ze geen enkele herinnering hebben aan deze oorlog, omdat niemand hen er ooit over heeft verteld?

En hier ligt de kern van wat ik vandaag wil zeggen over die eerste van de four freedoms, zoals Franklin Delano Roosevelt die formuleerde op 6 januari 1941: de 'freedom of speech'.

Natuurlijk, dat betekent dat we de vrijheid hebben om te zeggen wat we vinden.

Daar kan geen misverstand over bestaan.

Maar de kern is dat we bereid zijn naar elkaars verhaal te luisteren en dan het gesprek aangaan.

We leven in een tijd van een oneindige hoeveelheid informatie.

Met één simpele handeling op onze laptop kunnen we met bijna iedereen in de hele wereld in gesprek.

Over waarin we het eens zijn, maar juist ook waarin we verschillen. We kunnen horen wat hún kant is het verhaal, hoe zij de ontwikkelingen in de wereld zien.

Maar we doen het niet.

De vreemde paradox is: hoe meer kanten van de zaak we zouden kunnen zien, hoe meer we ons juist beperken tot die ene. Namelijk de onze.

We zoeken niet het debat, niet de verbinding, we zoeken de bevestiging van wat we toch al vonden.

Er zijn van die websites met nogal sterke, steile opinies over politiek en samenleving. Maar als ik daarop inlog zie ik alleen reacties van mensen die het er allemaal hélemaal mee eens zijn. En nooit eens iemand die schrijft: nou nee, dat zie ik toch anders.

Op de eindeloze wereld van het world wide web zoeken we dat ene kleine hoekje van gelijkgezinden.

En we gooien nog maar eens wat duiten in hetzelfde zakje.

Maar zo komen we natuurlijk niet verder met elkaar.

Niet alleen op Internet maar ook in de reële wereld zien we steeds meer segmentatie. Als we een feestje vieren, komen daar alleen mensen die er ongeveer zo uitzien als wijzelf, dezelfde opleiding hebben en dezelfde culturele achtergrond. Ons kringetje is klein en we hebben steeds minder contact met andersdenkenden, anders opgeleiden. Het rapport 'Verschil in Nederland' van het Sociaal Cultureel Planbureau toont een Nederland met heel veel verschillende groepen die heel weinig met elkaar te maken hebben. Living apart together.

En dat is niet wat Nederland verder heeft gebracht. We zijn altijd een land geweest met een heel diverse bevolking. Veel partijen, veel varianten van religie. Soms heeft dat tot grote onrust geleid, zoals bij de beeldenstorm in 1566. Maar we leerden omgaan met de verschillen. We leerden de ander te respecteren, we komen bij elkaar en sluiten compromissen. Zo komen we verder – langzaam, maar wel gestaag. We plooiën en schikken tot we een nieuw evenwicht hebben gevonden.

Dat is dus veel meer dan tolerantie. Tolerantie betekent verdragen - en het is vaak een synoniem voor onverschilligheid. Het gaat er om je te verdiepen in het standpunt van de ander en de moed te hebben je eigen gedachten tegen het licht te houden.

Maar dan moeten we wel in gesprek blijven. En niet alleen onder elkaar, maar juist met mensen die anders denken dan wij, iets anders geloven, anders zijn opgeleid.

De Vlaamse auteur David van Reybrouck heeft er mooie beschouwingen aan gewijd en ik ben een enthousiaste aanhanger van zijn ideeën. Hij bracht in 2011 een willekeurige groep van duizend burgers bij elkaar, door loting gekozen, om te zien welke oplossingen zij konden bedenken voor de problemen van België. Artsen en verpleegkundigen, ingenieurs en schoonmaaksters, onderwijzers en kapsters. Ze leerden elkaar kennen en waarderen. En samen kwamen ze met een agenda voor de grote vraagstukken van België en met bijzondere oplossingen, die ze in de maanden erna hebben uitgewerkt en daarna overhandigd aan het Parlement in Brussel. 'Als een geschenk, een geste aan de politiek', zoals Van Reybrouck het formuleerde. Die agenda bleek een heel andere dan die van de politici.

Maar zoals wel vaker in het leven: de waarde lag hier niet alleen in de uitkomsten, maar net zozeer in het proces zelf. In het gesprek tussen mensen die samen in één land, soms in één stad wonen, maar elkaar nooit tegenkwamen.

Het idee was zo'n succes, dat verschillende steden in Nederland het inmiddels hebben nagevolgd.

Ik vind het een waardevolle, inspirerende aanvulling op onze representatieve democratie. Een aanvulling die ook zo goed past bij de manier waarop wij ons land altijd hebben bestuurd.

Met het sluiten van compromissen, het zoeken naar nieuw evenwicht, het polderen. Samen zoeken naar een gezamenlijk gedragen oplossing die eigenlijk nóg beter is dan de oplossing die we ieder apart hadden bedacht.

Er zijn mensen die het vreselijk vinden, maar ik vind het onze kracht. Ik ben er trots op. En ook als je er niet zo van houdt zal je moeten erkennen: het heeft ons ver gebracht. In het verhaal van Nederland is 'polderen' een van de belangrijkste hoofdstukken.

Maar wie compromissen wil sluiten, moet wel met elkaar in gesprek blijven.

Er is het afgelopen jaar veel discussie geweest over de vrijheid van meningsuiting. De aanleiding, de aanval op de redactie van Charlie Hebdo, was afgrijselijk en het was goed om te zien hoe eensgezind we er op hebben gereageerd. Ook ik laat er geen misverstand over bestaan: ik sta pal voor de vrijheid om te zeggen, schrijven en te tekenen wat je wilt. Maar ik wil er wel iets aan toevoegen. Ik vind niet dat je iets moet zeggen, schrijven of tekenen en dan snel de deur achter je dichttrekken. Je moet wel bereid zijn het gesprek aan te gaan. Luisteren naar de mensen die het niet met je eens zijn. Dat is je verantwoordelijkheid als burger, voor het behoud van de democratische waarden. Zoals de Deens cartoontekenaars overigens ook gedaan hebben: zij spraken op bijeenkomsten en gingen in gesprek. En ik sluit niet uit dat daar ook harde woorden zijn gevallen. Maar dat mag van mij..

Ik heb niets tegen stevig taalgebruik.

Toen ik voorzitter was van de Tweede Kamer kreeg ik vaak mailtjes of brieven van mensen die zeiden: we horen in de Kamer steeds meer straattaal - waarom treedt u daar niet tegen op?

Ik heb altijd vastgehouden aan artikel 50 van de grondwet: de Tweede Kamer vertegenwoordigt het *hele* Nederlandse volk. Het *hele* volk – en dus ook mensen die zich soms van straattaal bedienen.

Een debat in de Kamer functioneert ook als het ventiel van de samenleving. Kijk, luister! Eindelijk iemand die zegt wat ik vind! Dan voelen mensen zich gerepresenteerd. Ik vond en vind het belangrijk dat de stem van mensen die boos, gefrustreerd of ongerust zijn over wat zij zorgelijke ontwikkelingen in onze samenleving vinden, juist in de Tweede Kamer worden vertolkt – en dan ook op een manier die hen aanspreekt. En veel van de mensen die me schreven: mag het wat beschaafder – die bedoelden eigenlijk: wat daar gezegd wordt, dat wil ik niet horen, daar wil ik niet over debatteren - dat moet u verbieden.

Maar zo werkt democratie niet.

Het is dus precies zoals Rob Wijnberg vorig jaar zei in zijn vrijheidscollege: ‘het kenmerk van een gezonde democratie is niet dat zij onwelgevallige geluiden van het discours weet te weren, maar dat zij deze weet te absorberen.’

Dames en heren,

Een van onze grote auteurs van dit moment, Geert Mak, zingt op zijn website de lof van Het Verhaal. Hij schrijft: ‘Wat is het verhaal een fantastisch geschenk! Wat biedt onze menselijke neiging tot vertellen een vreugde en ook een troost. Verhalen brengen structuur in de chaos van de geschiedenis en van de politiek. Ze dragen lessen aan voor de toekomst, versterken een bepaalde orde. Ze geven ons helden om ons aan op te trekken en schurken en verraders om weg te trappen.’

Zoals de verhalen van mijn geliefde auteur David Grossman. Vandaag hield hij de 5 mei-lezing in de grote kerk in Vlissingen. Hij maakte het ergste mee wat een mens kan overkomen: zijn zoon kwam om tijdens de oorlog met Libanon. In zijn boek Een vrouw op de vlucht voor een bericht uit 2008 schrijft Grossman over twee oude vrienden, een man en een vrouw, samen op reis door Israël. Ora is op de vlucht uit angst voor een slecht bericht over haar zoon die aan het front is. Ora en Avram houden van hun land, maar haten het soms ook. Maar uiteindelijk zegt Ora: 'Op zulke momenten denk ik altijd: dit is mijn land en ik heb echt nergens anders om naartoe te gaan. Waar moet ik heen? Waar anders kan ik me nog zo over van alles opwinden? En trouwens: wie wil me daar hebben?

Ik zou willen dat deze dag, de vijfde mei, de dag was van óns verhaal, het verhaal van Nederland, het verhaal van de vrijheid.

Een verhaal voor alle mensen die denken: dit is mijn land en ik heb echt nergens anders om naartoe te gaan, want waar anders kan ik me nog zo over van alles opwinden?

Een verhaal dat iedereen die in ons land woont met elkaar verbindt, als een emotioneel fundament van de Staat der Nederlanden.

Een ontroerend, inspirerend verhaal dat vertelt hoe verantwoordelijk wij ons voelen voor de vrijheid, voor de universele rechten van de mens, voor de rechtstaat, voor een levende democratie.

Een raamvertelling, een weefsel van tienduizenden kleine verhalen, maar wel met één rode draad: de waarde van vrijheid en gemeenschapszin.

Met open ogen voor het verleden. Voor het grote verdriet dat we hebben moeten dragen, de fouten die we hebben gemaakt en alle vreugde die we hebben genoten, voor de intense haat die we hebben gevoeld en voor de liefde die ons hielp het leven weer op te pakken.
Voor al die miljoenen verschillende ervaringen.
Ons diep bewust van het verleden – en met vertrouwen in de toekomst.

